

Güneydə Milli Hökumətin mətbu salnaməsi

(əvvəli qəzetimizin 4 oktyabr
2023-cü il tarixli sayında)

Söhbət 1945 – 1946-cı illər Təbrizdə Milli Hökumət qurmuş Azərbaycan Demokrat Firqəsinin mərkəzi nəşri olmuş “Azərbaycan” qəzetindən gedir. Bu yazı isə konkret hadisənin, məsələnin, şəxsiyyətin, əsərin deyil, zəngin mövzular çəlgəninin səciyyətləndirilməsinə həsr olunub.

1945–1946-cı illərin
Təbriz jurnalistika məktəbi

XX əsrin birinci yarısında İranda qaynar qazana bənzər Azərbaycanımız milli oyanışa, fəal ictimai-siyasi fəaliyyətə, hərəkatlara, üsyanlara, qiyamlara təkən verən mətbu nəşrlərin sayına, məzmun rəngarəngliyinə, keyfiyyətinə görə bütün əyalətləri üstələyən mərkəz funksiyasının daşıyıcılığını öz üzərimə götürmüşdü. 1905–1946-cı illər ərzində orada 160-a yaxın qəzet, jurnal, almanaxın çıxdığı təxmin edilir.

Bu nəşrlərin 50-yə yaxını milli oyanışın zirvəsi sayılan Səttarxan üsyanı və Məşrutə hərəkatı (1905–1911-ci illər) dövrünə düşür. Şeyx Məhəmməd Xiyabani hərəkatı (1918–1920-ci illər) zamanına isə 20-dən çoxu aid edilir. Repressiyaların, qadağaların 1921–1941-ci illər ərzində mətbu nəşrlərin sayına təsirsiz qalmadığını 20-yə yaxın rəqəmi təsdiqləməkdədir. 1941–1946-cı illərə aid rekord rəqəmi (50-dən çox mətbu nəşr) isə, ilk növbədə, ölkədə qəzet, jurnal, toplu nəşri üçün daha münbit şəraitin yaranması, yeni ictimai-siyasi canlanma ilə əlaqələndirmək olar.

Çox təəssüf ki, bu bolluğa baxmayaraq, kəmiyyət keyfiyyəti daim üstələyib. Bunun nəticəsidir ki, hər dövr üçün barmaqla sayılacaq qədər dəyərli nəşrlərin adları xüsusi hörmətlə, vüqar hissi ilə çəkilir. “İran-e-nou” (“Yeni İran”), “Bahar”, “Sur-e İsrəfil”, “Məşrutə”, “Təcəddüd”, “Azadistan” Şeyx Məhəmməd Xiyabani hərəkatlarının cəhələtə, despotizmə, haqsızlıqlara daha fəal meydan oxuyan tribunaları idilər.

1941–1946-cı illərin siyasi mənzərəsi, münbit şəraitu bu çevrənin genişlənməsinə təsirsiz qalmadı. Proseslər İran Xalq Partiyasının orqanı “Rəhbəri”, antifaşist “Mərdom”u (“Xalq”), “Zəfəri” (Fəhlə və Zəhmətkeşlər Birliyinin Birləşmiş Mərkəzi Şurasının orqanı), “Xavər-r nou”nu (“Yeni Şerq”) önə çıxartdı. Hər birinin ictimai fikrin inkişafında, azad mətbu sözün çatdı-

rılmasında böyük xidmətləri var. Əfsuslar olsun ki, onların heç biri jurnalistika məktəbi kimi formalaşsa bilmədi.

Sinfiliyə meyl, baxışlardakı məhdudiyətlər, müəllif, oxucu auditoriyası, yayımla bağlı problemlər, digər kəm-kəsirlər öz sözünü dedi. “Azərbaycan” qəzeti isə millətlərə, dillərə, dinlərə, mal-mülk imkanlarına fərq qoymadan, bütövlükdə, İran, fəallığı ilə seçilən Azərbaycan oxucusunun bəşəri duyğularının ifadəçisi kimi yənidən tarixləşdi, əbədiləşdi, məktəbləşdi.

Harada yaşamasından, hansı nəşrdə işləməsindən asılı olmayaraq demokratik ideyalar Seyid Cəfər Pişəverini heç vaxt tərk etməyib. Tərəddüdlər, məsuliyyət 48 qəzeti öz ətrafında birləşdirən “Cəbhə-ye Azadi”nin (“Azadlıq cəbhəsi”) rəhbərinin seçimini uzun müddət təxirə salmışdı. Nəhayət, yekun qərarın qəbulunda “Azərbaycan” qəzeti üzərində dayandı. Farsdilli “Ajr”in (Həyəcan signalı mənasında) redaktoru Seyid Cəfər əməkdaşlarına, məsləkdaşlarına niyyətini açıqladı, onları Tehrandan Təbrizə gətirdi. Təşkilatçı və ideya rəhbəri kimi Pişəverinin “Azərbaycan” qəzeti fəaliyyətə başlamazdan əvvəl onun əməkdaşlarının hər birinə ilk tapşırığı, tövsiyəsi milli dildə səliss yazma vərdişlərinə yiyələnmələri oldu.

Oxucularla ana dilində mütəmadi görüşlər əvvəllər yarıfars, yarıazərbaycan dilində yazanları doğma dil orbitlərinə qaytardı. Anadilli ünsiyyət Firudin İbrahimi, Məhəmməd Biriya, Abbas Pənahi, M.Turabi, Qəhrəman Qəhrəmanzadə... kimi jurnalistlərə bütün ölkə miqyasında hörmət qazandırdı. İstedadı və təşkilatçılıq bacarığı ilə seçilən mütəfəkkirlərə redaktorluq etibar olundu. Qəzet işinin mahir ustaları Hacı Əli Şəbüstəri (1–29-cu saylar), Əhməd Müsəvi (98–151-ci saylar), Fəthi Xoşginabi (152–246-cı saylar), İsmayıl Şəms (247–293-cü saylar) nəsilələri yadigar jurnalistika məktəbinin yaradıcıları sırasında yer aldılar (30–97-ci və 294–370-ci sayların isə hazırlanması redaksiya heyətinə tapşırılıb).

Tanınmış şairlər Əli Fitrət, Mir Mehdi Etimad, Mehdi Çavuşu ilə yanaşı, Yəhya Şeyda, Fəxrəddin Məhzun, Məhəmmədəli Fərzanə, Həbib Sahir... ən yaxşı yazırlarını burada dərc etdirildilər.

Qəzet rəsmən siyasi partiyanın orqanı olsa da dəst-xətti, orijinallığı, dolğunluğu ilə müasirlərindən əsaslı şəkildə fərqlənirdi. “Azərbaycan” qəzeti mövzu, janr rəngarəngliyi, obyektivliyi, həqiqətə xidməti ilə məmləkətin hüduqlarını da aşan oxu-

cu gözləntilərini doğruldu. Auditoriyaya gəldikdə, ADF-nin yaranması ilə onun sıralarına hamılıqla qoşulan İran Xalq Partiyasının (“Tude”nin) Azərbaycan təşkilatının minlərlə üzvü də bu mətbu nəşrin fəal oxucuları sırasında idilər.

Qəzetin ətrafına toplaşan Balax Azəroğlu, Əli Tudə, Mədinə Gülgün, Hökümə Billuri, İbrahim Zakir, Hüseyn Cavan, Məhəmmədağlı Zehtabi, Haşim Tərlan, Bulud Qaraçaylı (Səhənd) və digər şair, yazıçı, publisistlər Təbriz ədəbi məktəbinin əvvəlki nüfuzunu, şöhrətini özünə qaytardılar. Onların bir qismi mühacirət illərində daha da kamilləşərək, bütövlükdə, milli ədəbiyyatımızın, söz sənətimizin zirvələrinə, fəxrlərinə çevrildilər.

Yazar bolluğu jurnalistika məktəbinin formalaşmasının ilkin şərtidir. Həftədə iki dəfə çıxan “Azad millət” qəzetinin (Milli Məclisin orqanı) mövcudluğu, rəsmi sənədləri çap etməsi “Azərbaycan”ın əl-qolunu bir növ açmışdı. Nəşrin təşkilatçısı Seyid Cəfər Pişəverinin müvafiq göstərişləri redaktorlar və redaksiya heyəti üzvlərinin yaradıcılıq imkanlarını sərbəst, bütün çalarları ilə nümayiş etdirmələrinə şərait yaratmışdı. Xəbərlər, şərhlər, təhlillər, araşdırmalar, felyetonlar, satira və yumorlar, xalq yaradıcılığı nümunələri də yazarların, həvəskarların jurnalistika dərslərini əxz eləmələrində əyani nümunələr idi.

Cildlərdə toplanan mətbu materiallar əski əlifbədədir. Bu amilin həmin hürufatı bilməyənlərə, yaxud lazımı səviyyədə bələd olmayanlara yaşadacağı problemlər bəllidir. Belələri üçün də xoş xəbər var. Mütəxəssislər hazırda saylardakı yazıları latin qrafikasına çevirir, fars dilindəki materialları dilimizə tərcümə edirlər. Dəyərli xidmətdir, o gün olsun həmin cildləri də stolüstü kitablarımızın sırasında görək!

**Rəhim HÜSEYNZADƏ,
Əməkdar jurnalist**